

Прилуцька А. Є.

ЕКЗИСТЕНЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОСТІ СВІДОМОСТІ ТА СВОБОДИ ВИБОРУ МОДЕЛЕЙ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

У статті проаналізовано потенціал екзистенціальної настанови особистості в умовах соціальних криз, питання екологічності свідомості й свободи вибору моделей самореалізації сучасної людини. Досліджено конструктивність та ефективність екзистенціального способу життя на прикладі екологічних практик і феномена даунишфтингу.

Ключові слова: екзистенція особистості, моделі самореалізації, виміри власної свободи, екологічна свідомість, феномен даунишфтингу.

The article analyzes the potential of the existential personality setting in the face of social crises, the issues of ecological consciousness and the freedom to choose models of self-realization of modern man. Constructiveness and effectiveness of existential way of life are investigated on the example of ecological practices and downshifting phenomenon.

Keywords: personality existence, models of self-realization, measurements of one's freedom, ecological consciousness, the phenomenon of downshifting.

Актуальність. У сучасних умовах трансформації аксіосфери соціального буття актуалізуються екзистенціальні проблеми буття. Зокрема для означення стану, характерного для сучасної людини, – стану внутрішньої спустошеності, нудьги, втрати сенсу, апатії, – В. Франкл увів навіть спеціальний термін «екзистенціальний вакуум». Цей вакуум суспільство масової культури та споживання прагне всіма силами заглушити, розробляючи прийоми екзистенціального маніпулювання за допомогою соціальної інженерії, маркетингових ходів піару, політтехнологій тощо. Але на рівні філософської, психологічної рефлексії очевидно, що екзистенціальні чинники довго приборкувати неможливо, бо це загрожує тяжкими наслідками.

Ступінь розробленості. Проблема екзистенціальної кризи на тлі кризових загальносуспільних явищ була чітко сформульована ще в середині ХХ ст. Узагалі екзистенціалізм як окрема філософська течія виник саме в умовах кризи, що охопила світ після Першої світової війни. Але на той час в межах екзистенціалізму (представниками якого є Ж.-П. Сартр, М. Гайдеггер, А. Камю, К. Ясперс та ін.) не було створено гармонійної моделі соціокультурної адаптації особистості, що зазнала суттєвих трансформацій, зіткнувшись із екзистенціальними проблемами буття.

У сучасних кризових умовах проблемою пошуку нових засад для самовизначення людини в умовах аксіотрансформації суспільства, а також пошуком адаптивних моделей самореалізації, у межах філософсько-антропологічного підходу, займаються такі вітчизняні вчені, як С.А. Смирнов, Н.В. Хамітов, С.С. Хоружий, С.П. Гурін, Г.Л. Тульчинський, А.Н. Кричivecь, Є.О. Труфанова та ін. Соціальні

виміри кризи в реаліях українського суспільства та стратегії адаптивної поведінки людини аналізують такі українські автори, як Л.Д. Бевзенко, Ю.В. Павлов, Л. Сохань. На екзистенціальні аспекти самореалізації особистості в умовах сучасності звертають у своїх роботах увагу Г.К. Сайкіна, С.Л. Братченко, І. Соловей, В.Н. Дружинін.

Однак, на наш погляд, проблема спроможності екзистенціальної настанови особистості в цілому бути засадою для самореалізації особистості в кризових умовах (включаючи й соціальні аспекти цього процесу, що в межах екзистенціалізму взагалі оцінювалися негативно) висвітлена недостатньо.

Мета. Метою статті є дослідження питання екологічності свідомості та свободи вибору моделей самореалізації сучасної людини в ракурсі екзистенційного підходу.

Розкриємо детальніше кризові умови, у яких має відбуватися процес самореалізації особистості (і в розумінні формування Я-концепції – самоідентифікації, і в розумінні актуалізації особистісного потенціалу – самоактуалізації), зокрема, пересічного українця.

В аксіологічному вимірі криза характеризується розпадом норм, відсутністю загальновагомих цінностей (що стає джерелом фобій) [1, с. 38–43]. У соціально-політичному – зростанням рівня тривожності, зменшенням надії на покращення життя, недовірою до влади. Так, за результатами дослідження спеціалістами компанії Research & Branding Group громадської думки населення України з актуальних питань соціально-політичного життя країни, рівень тривожності виріс майже вдвічі й складає п'ятдесят відсотків. На глобальному рівні проблемою для самоідентифікації та самореалізації українців є те, що Україна як держава і як суспільство не має чітко визначеної стратегії розвитку, офіційної ідеології як концентрованого виразу основних проблем та інтересів українського суспільства, а разом із тим – і пересічного громадянина [3, с. 71, 74].

Означені аспекти ускладнюють процес самоідентифікації пересічного українця, особливо в соціальному вимірі, посилюючи індивідуалістські настрої. Але водночас слід зазначити, що традиційні сімейні цінності й родина для українців залишаються актуальними (в екзистенціальному вимірі сім'я є першою соціальною зоною відповідальності), у той час як руйнування сімейних цінностей у західноєвропейській культурі призвело до того, що в сучасній західноєвропейській культурі основою суспільства є не сім'я, а атомарний індивід. Коментувати це явище лише як трансформацію уявлень про сім'ю й особистість, розширення прав і свобод індивіда в добу соціальної кризи, у добу розвитку технологій соціального програмування, глобалізації психічної регуляції поведінки тощо дуже важко. Зазначені явища дуже логічно вписуються в концепцію мас Ж. Бодрійя: наявність сім'ї становить загрозу опору масовій споживацькій культурі й не тільки, бо сім'я є порушенням гомогенності маси, концентратором напруження (за аналогією з технічною термінологією), джерелом особистісних смислів і цінностей тощо. У цьому контексті фактом, що неминуче привертає увагу, є спрямованість зусиль православних об'єднань, організацій із захисту громадських прав, батьківських комітетів для збереження традиційних для України сімейних цінностей.

У соціальному плані самореалізація українців суттєво ускладнюється тим, що

українське суспільство перебуває в стані соціальної аномії, яку американський соціолог Р. К. Мертон визначав як такий стан суспільства, за якого система культурних цінностей підносить певні символи успіху, певні соціальні цілі для населення в цілому, у той час як наявна соціальна структура суспільства жорстко обмежує чи повністю усуває доступ до схвалених засобів їх досягнення, що спонукає людей до незаконних шляхів їх досягнення, поширення антисоціальної поведінки [5].

У реаліях українського суспільства поширюється така модель самореалізації, вершиною якої є успіх. Складником домінантної моделі досягнення життєвого успіху є акцент на власній суб'єктивності, спроможності перемагати в конкурентній боротьбі за обмежені ресурси, що пов'язують із успіхом: гроші й те, що їх приносить, – влада, популярність і кар'єрні позиції. Гроші відкривають шлях до масштабного, динамічного й агресивного споживання, що відрізняє стилі життя, які відповідають такій успішності [1, с. 76]. Але, як зазначав ще Г. Маркузе, спонтанне відтворення нав'язуваних у межах споживацької моделі самореалізації потреб не веде до встановлення автономії особистості (достатній рівень якої можна розглядати як критерій самореалізації) [6, с. 10].

Але за всіх «хвороб» українського суспільства, що чинять перепони для гармонійної самореалізації особистості в умовах знаходження в соціумі, не можна не погодитися із зауваженнями Л. Сохань, що можливість вільного конструктивного вибору особистістю стилю індивідуального життя обмежується значною мірою психологічною неготовністю значної частини українців до опанування нової соціальної реальності та вироблення технік поведінки, які б відповідали цим реаліям [7, с. 250]. Отже, у сучасних умовах актуалізуються екзистенціальні проблеми вибору й відповідальності за свій вибір життєвого шляху. Цей вибір як екзистенціальний вибір є неодмінно вибором аксіологічним. Проте обирати доводиться між протилежними системами цінностей: «Бути попереду інших та дружити з цими іншими, перемагати їх та бути любимим ними, ліквідувати та співчувати, бути жорстким та м'яким» [8].

Отже, якщо говорити про техніки адаптації до соціокультурних умов у стані суспільної кризи, які б сприяли самореалізації особистості як у розумінні гармонійної самоідентифікації й самовизначення в суспільних структурах, так і в актуалізації особистісного потенціалу, то ці техніки повинні бути перш за все внутрішніми, а не зовнішніми. Як приклад, що ілюструє принципову відмінність таких технік, можна порівняти два варіанти питання: «Що тобі не подобається у твоєму житті, країна, у який ти живеш, чи життя, яке ти живеш?» [9].

Екзистенціальна настанова особистості тісно пов'язана з екологічною настановою, що розглядають як альтернативу споживацькій настанові (слід зауважити, що на сьогодні екологізація стилю життя, дослідження форм екологізму є актуальними проблемами гуманітарних наук). Екологічна настанова, за визначенням Л. Бевзенко, це «установка на сприйняття світу природи, світу інших людей як продовження свого власного, світу як цілісності, збереження якої залежить від малих квантів взаємодії кожної людини із природою, тваринами, іншими людьми» [1, с. 86]. При цьому тема екологічної кризи в цілому є спекулятивною й розгортається в

напрямку альтернативних підходів сприйняття об'єктивності екологічної кризи чи навпаки, сприйняттям екологічної кризи як міфу, що створюється для цілеспрямованого маніпулювання електоратом і громадськістю. Однак нашу увагу привертають перш за все екопрактики, екологічний стиль життя як спосіб вирішення екзистенціальних проблем, реалізації автентичного існування й екзистенціальної самореалізації. У цьому контексті в поле зору потрапляє феномен дауншифтингу (а також споріднені з ним явища, а саме Simple life – просте життя, landing – повернення до землі тощо).

Як же визначають себе безпосередньо дауншифтери? «Дауншифтинг – це гра на зниженні, відмова від нав'язуваних соціумом цінностей, повернення до себе, до своїх бажань» [10]. Дауншифтери кидають місто з його неприродним ритмом життя не тільки, причому не стільки для збільшення екологічного комфорту, скільки для того, щоб бути вільними, виростити вільних від неприродних цінностей споживацької культури дітей, щоб у їхніх дітей було відчуття «малої батьківщини», укоріненості тощо.

Як новий суспільний феномен дауншифтинг одразу потрапив до уваги соціологів, психологів, економістів. Але як зазначає І.В. Білоконь, незважаючи на встановлення широкого кола соціальних чинників дауншифтингу, у дослідників складається думка, що на вибір дауншифтерів мало впливають соціальні, психологічні, економічні чинники, як-то вплив оточення, рівень економічного достатку, переживання професійної кризи, психологічне зараження тощо [11, с. 40–41]. На наш погляд, це зумовлено тим, що вибір на користь дауншифтингу є вибором між шкалами цінностей і можливостями їх реалізації у власному житті, тобто саме екзистенціальний вимір вибору і є тією межею, на який зупиняються можливості західної гуманітарної науки в моделюванні людської поведінки.

За опозиційного ставлення до споживацької культури, до суспільства, що живе за законами масового буття, дауншифтери не є антагоністичною соціальною групою, вони відкриті до комунікації. Більш ідейні з них (особливо такі, що формують екопоселення, об'єднуються в духовні громади) убачають у власному стилі життя вірець для подолання глобальних проблем людства через повернення до культурних і природних джерел.

З огляду на екзистенційний характер вибору на користь дауншифтингу, неспроможною, на наш погляд, є думка, що останній є відмовою від самореалізації, утечею від обставин тощо. Адже такому рішенню передують розв'язання смисложиттєвих питань, екзистенціальних проблем, узяття відповідальності за життя, здоров'я, виховання, освіти своїх дітей, усвідомлення відповідальності перед природою (серед дауншифтерів багато таких, що застосовують екологічні технології в землеробстві, дбають про екологічну утилізацію сміття тощо).

Однією з організованих форм об'єднання тих, хто так чи інакше може підпадати під визначення дауншифтерів, є екопоселення, що складаються з родових маєтків. Екопоселення можна, на наш погляд, уважати кроком до створення екзистенціального суспільства, про що свідчить опис стилю життя екопоселенців, який подає Л.С. Бевзенко, наприклад, «...у поселенців різко зростає відчуття колективізму,

відповідальності не тільки за себе, але й за членів усієї громади» [1, с. 125]. Із цього ж приводу цікавим є зауваження автора, що «екологічна установка є не тільки філософською утопією, але має соціокультурні прецеденти, що досягали рівня стилю життя та стилю між людських відносин» [1, с. 97] (часто як приклади наводять племена індіанців).

Отже, хоча й в соціальному зрізі традиційної для сучасного суспільства шкали цінностей, а також серед популярних моделей самореалізації, вибір на користь дауншифтингу демонструє зниження, то в екзистенціальному вимірі, навпаки, відбувається рух до справжньої самореалізації, який можна умовно вимірювати за категоріями свободи й відповідальності. І при цьому не важливо, чи повернеться потім людина до поширених форм самореалізації, як, наприклад, кар'єра в суспільних та економічних структурах, чи ні.

Висновки. Таким чином, екзистенціальна настанова особистості, реалізація якої відбувається за збільшення особистісної відповідальності за своє оточення, свої обставини, збільшення вимірів власної свободи (у зв'язку з усвідомленням власної екзистенції, поведінка якої не може бути програмованою), може бути конструктивною та ефективною основою для самореалізації особистості. При цьому реалізувати екзистенціальний варіант життя можна, «не виходячи за межі соціуму, не відмовляючись від благ цивілізації і досягнень культури, як це повинні були робити ті ж кініки, щоб мати свободу вибору» [12]. Адже в контексті проаналізованих у цьому дослідженні екологічних практик, феномена дауншифтингу екзистенціальний спосіб життя не виглядає утопією й зовсім не є асоціальним.

Література:

1. Бевзенко Л. Д. Стили жизни переходного общества. Київ : ИС НАНУ, 2008. 144 с.
2. Материалы круглого стола на тему: «Февраль-2014. Протестные настроения в обществе» [Электронный ресурс]. URL : <http://www.rb.com.ua/rus/politics/research/group-3698/3796.html>
3. Павлов Ю. В. Соціокультурні виміри сучасного українського суспільства. Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : зб. наук. праць. Вип. 23. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2009.
4. «Православний батьківський комітет», громадська організація, м. Дніпропетровськ. Офіційний сайт. URL : <http://sovest.dnipro.org/>
5. Мертон Р. Социальная структура и аномия. Социология преступности (Современные буржуазные теории) : сб. статей : М. : Прогресс, 2006. С. 299–313.
6. Маркузе Г. Одномерный человек / пер. с англ. А. Юдина ; предисл. и примеч. А. Юдина. М. : «REFL-book», 1994. 368 с.
7. Сохань Л. Стиль життя особистості: цивілізаційний вимір. Стиль життя: панорама змін / за ред. М. О. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2008. С. 221–273.
8. Братченко С. Л., Ключева Н. В. Экзистенциальный ресурс современного российского бизнеса. Ярославский психологический вестник. М. – Ярославль, 2002. Вып. 8. С. 28–34.
9. Соловей И. Экзистенциальная терапия и национальное достоинство : материалы III Республиканской научно-практической конференции, 6–7 декабря 2013 г., Минск. URL : <http://hpsy.ru/public/x849.htm>
10. Дауншифтеры: возврат к себе [Электронный ресурс]. URL : <http://www.down-shifters.ru/>
11. Білоконь І. В. Роль суб'єктності в процесі економічної соціалізації індивіда. Проблеми сучасної психології. 2009. Вип. 6. Част. 1. С. 31–43.

12. Дружинин В. Н. Экзистенциальный конструктор или Жизнь как предмет творчества. Варианты жизни. Очерки экзистенциальной психологии. М. : "ПЕР СЭ" – СПб. : «ИМАТОН-М», 2010. URL : <http://www.psylib.ukrweb.net/books/druzh01/index.htm>

References:

1. Bevzenko, L. D. (2008), *Stili zhizni perekhodnogo obshchestva* [Life styles of a transitional society], IS NANU, Kyiv, 144 p.
2. *Materialy kruglogo stola na temu: «Fevral'-2014. Protestnyye nastroyeniya v obshchestve»* [Materials of the round table on the topic: "February 2014. Protest mood in society"], available at : <http://www.rb.com.ua/rus/politics/research/group-3698/3796.html>
3. Pavlov, Y. V. (2009), "*Sotsiokul'turni vymiry suchasnoho ukrayins'koho suspil'stva*" [Sociocultural Dimensions of Modern Ukrainian Society. Actual philosophical and cultural problems of the present], *Aktual'ni filosofs'ki ta kul'turolohichni problemy suchasnosti : zb. nauk. prats'*, Vol. 23, Vydavnychyy tsentr KNLU, Kyiv.
4. «*Pravoslavnyy bat'kivs'kyi komitet*», *hromads'ka orhanizatsiya, m. Dnipropetrovs'k. Ofitsiynyy sayt* [Orthodox Parents Committee, Non-Governmental Organization, Dnipropetrovsk, official site], available at : <http://sovest.dnipro.org/>
5. Merton, R. (2006), *Sotsial'naya struktura i anomiya. Sotsiologiya prestupnosti (Sovremennyye burzhuaznyye teorii)* [Social structure and anomie. Sociology of crime (Modern bourgeois theories)], Progress, Moscow, pp. 299–313.
6. Markuze, G. (1994), *Odnomernyy chelovek* [One-dimensional person], «REFL-book», Moscow, 368 p.
7. Sokhan', L. (2008), "*Styl' zhyttya osobystosti: tsyvilizatsiynyy vymir. Styl' zhyttya: panorama zmin*" [Lifestyle of the individual: a civilizational dimension. Lifestyle: Panorama of Change], Instytut sotsiolohiyi NAN Ukrayiny, Kyiv, pp. 221–273.
8. Bratchenko, S. L. and Klyuyeva, N. V. (2002), "*Ekzistentsial'nyy resurs sovremennogo rossiyskogo biznesa*" [Existential resource of modern Russian business], *Yaroslavskiy psikhologicheskyy vestnik*, Moscow – Yaroslavl', Vol. 8, pp. 28–34.
9. Solovey, I. *Ekzistentsial'naya terapiya i natsional'noye dostoinstvo* [Existential therapy and national dignity Existential therapy and national dignity], materialy III Respublikanskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, 6–7 dekabrya 2013 g., Minsk, available at : <http://hpsy.ru/public/x849.htm>
10. *Daunshiftery: vozvrat k sebe* [Downshifters: return to themselves], available at : <http://www.downshifters.ru/>
11. Bilokon', I. V. (2009), "*Rol' sub'yektnosti v protsesi ekonomichnoyi sotsializatsiyi indyvida*" [The role of subjectivity in the process of economic socialization of the individual], *Problemy suchasnoyi psykholohiyi*, Vol. 6, pp. 31–43.
12. Druzhinin, V. N. (2010), *Ekzistentsial'nyy konstruktor ili Zhizn' kak predmet tvorchestva. Varianty zhizni. Ocherki ekzistentsial'noy psikhologii* [Existential Designer or Life as a Subject of Creativity. Life options. Essays on existential psychology], "PER SE", Moscow, «ИМАТОН-М», St. Petersburg, available at : <http://www.psylib.ukrweb.net/books/druzh01/index.htm>

Alla Prylutska

EXISTENCE OF PERSONALITY: FROM THE ECOLOGY OF CONSCIOUSNESS TO FREEDOM OF SELECTION OF MODERN PERSONAL SELF-REALIZATION MODELS

The article analyzes the potential of the existential personality setting in the face of social crises, the issues of ecological consciousness and the freedom to choose models of self-realization of modern man. Constructiveness and effectiveness of existential way of life

are investigated on the example of ecological practices and downshifting phenomenon.

In the axiological dimension, the crisis is characterized by the collapse of norms, the absence of generally significant values. The problem for the self-identification and self-realization of Ukrainians is that Ukraine does not have a well-defined strategy of development, an official ideology as a concentrated expression of the main problems of Ukrainian society.

In today's Ukrainian socio-cultural context, the existential problems of responsibility for one's choice of life path are actualized. This choice as an existential choice is certainly an axiological choice.

Traditional family values and families remain relevant to Ukrainians. In times of social crisis, in the era of development of social programming technologies, globalization of mental regulation of behavior, the presence of the family is a threat to resistance to mass consumer culture, because the family is a violation of the homogeneity of the mass - a source of personal meanings and values, etc.

The actualization of existential problems in society has been the impetus for the growth of existential topics in humanities. Practices built on the platform of existential outlook as being of concrete application demonstrating their effectiveness by refuting the concept of existentialism as a cultural and historical temporary project.

The existential personality setting is closely linked to the ecological setting, which is seen as an alternative to the consumer setting. Particular attention is paid to eco-practices, environmental lifestyles as a way of solving existential problems, realizing authentic existence and existential self-realization.

In this context, the choice of Simple life as a strategy of life is a choice between the scales of values and the possibilities of their realization. Simple life reflects the movement towards true self-realization, an ecology of consciousness, freedom and responsibility.

Thus, the existential setting of the personality provides an increase in the dimensions of one's freedom that can be a constructive and effective basis for self-realization of the individual.

Keywords: *personality existence, models of self-realization, measurements of one's freedom, ecological consciousness, the phenomenon of downshifting.*

Алла Прилуцька

ЕКЗИСТЕНЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОСТІ СВІДОМОСТІ ТА СВОБОДИ ВИБОРУ МОДЕЛЕЙ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

В аксіологічному вимірі криза характеризується розпадом норм, відсутністю загальнонагомих цінностей. Проблемою для самоідентифікації та самореалізації українців є те, що Україна не має чітко визначеної стратегії розвитку, офіційної ідеології як концентрованого виразу основних проблем українського суспільства.

Тому в сучасних українських соціокультурних умовах актуалізуються екзистенціальні проблеми відповідальності за свій вибір життєвого шляху. Цей вибір як екзистенціальний вибір є неодмінно вибором аксіологічним.

Актуальними для українців залишаються традиційні сімейні цінності.

Проте в добу соціальної кризи, у добу розвитку технологій соціального програмування, глобалізації психічної регуляції поведінки наявність сім'ї становить загрозу опору масовій споживацькій культурі, бо сім'я є порушенням гомогенності маси – джерелом особистісних смислів і цінностей тощо.

Актуалізація екзистенціальних проблем у суспільстві стала поштовхом для зростання екзистенціальної тематики в гуманітарних наукових дослідженнях. Практики, вибудовані на платформі екзистенціального світогляду, мають конкретне прикладне значення й демонструють свою ефективність, спростовуючи уявлення про філософію екзистенціалізму як культурно-історичний тимчасовий проєкт.

Екзистенціальна настанова особистості тісно пов'язана з екологічною настановою, яку розглядають як альтернативу споживацькій настанові. Особливу увагу привертають екопрактики, екологічний стиль життя як спосіб вирішення екзистенціальних проблем, реалізації автентичного існування й екзистенціальної самореалізації.

У цьому контексті вибір дауншифтингу (Simple life) як стратегії життя є вибором між шкалами цінностей і можливостями їх реалізації. Simple life відображує рух до справжньої самореалізації, екології свідомості, свободи й відповідальності.

Таким чином, екзистенціальна настанова особистості забезпечує збільшення вимірів власної свободи й може бути конструктивною та ефективною основою для самореалізації особистості.

Ключові слова: *екзистенція особистості, моделі самореалізації, виміри власної свободи, екологічна свідомість, феномен дауншифтингу.*

Prylutska Alla – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor, Head of the Department of Documentation and Ukrainian Language Faculty of Humanities of the National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute».

Прилуцька Алла – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри документознавства та української мови гуманітарного факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

Надійшла до редакції 28.06.2019. Розглянута на редколегії 27.08.2019.

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, декан гуманітарного факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» Копилов В. О.

Кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри права гуманітарного факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» Селевко В. Б.